

דילמת "הורות ועובדת" – עוד משחר בראשית

מרום שפיר | לחזו לפורפיל הכותבת **(МОКДШ באהבה לכל האמהות והאבות!)**

תקציר: משמעות העבודה מהויה מרכיב חשוב בחיים ובזהותו של האדם - הגבר והאשה. האם עובדה זו היא עונש כורח המציאות - או אידיאל בעל ערך עצמי משלו? והאם האידיאל בימינו זהה לגבר ולאישה? במאמר משלבים דעתם מרוואינים עם עיון במקורות היהדות ובפילוסופיה הכלכלית.

***

מיכל – אישה נאה, בת 37, נשואה פלוס ארבע, מאושרת. "זהו זה! זכיתי בלוטו", היא משתפת. דאגות החיים השוטפות הסתיימו מבחינה. המשכנתה נעלה כלא היתה, אפשר להתרפרע בקניות וגם לשולח את הילדים לכל החוננים שירצו – כדי להעシリ את הידען, כמובן, אך גם כדי שייהי מחוץ לבית ויפנו לה את הזמן. בקייז הקרוב ובכל חדשקייז הבאים היא תיקח את המשפחה לטווילים לח"ל, וכך פעם לא ימאמס. התלהבותה מנעה לשיא חדש: "את מבינה מה זה אומור? אני לא צריכה לעבוד עוד!" בעלה, שי – גבר עגלאל בעל גומחות חן ענקיות, נראה קצר קצת מאושר מה贊 הפתאומית. לא שהוא לא שמח לסגור את המשכנתה. גם הטווילים לח"ל והגיוף החדש ממש מתאימים לו, והוא אפילו מפרגן לאשתו את ה"התפרעות בקניות". מדים אונתו קצר אחד הסעיפים, שנכתבו באותיות הקטנות של טופס مليוי הלוטו, שמייכל ושמיילאו ביחד במהלך אחד הסדנאות שהעברית.

כדי למכש את הזכיה הנדולה צריכים המשתתפים בסדנה למלא טופס ויתור על עבודה, ככלומר להתחייב שעד סוף חייהם לא יבצעו כל עבודה יצירנית, גם לא בהתנדבות.

זהו תרגיל קבוצתי ידוע, עמו אני נהגת לפתח סדראות ומפגשים בנושאי קריירה. הדיוון בקבוצה מתחילה בדרך כלל כדיון סוגר בין המעניינים למשש את זכייתם בלוטו למי שאינו מעוניין בזכיה. ברוב המקרים מצלחים האחרונים בסופו של דבר לשכנע את הראשונים ליותר על זכיות חיים ולהמשיך בחיה העשייה.

בשלב זהה יימצא תמיד בכל קבוצת דיוון המשותף התורן שיאמר: "אבל האם העבודה לא ניתנה כעונה לאדם הראשון?" למה אנחנו כל כך רוצים לעבוד? הלוא הנחש פיתה את חוה לאכול מפרי גן העדן, חוה נתנה גם לאדם לטעם מן הפרי האסור, וכתוואה מכך שלושת השותפים למעשה - הנחש, האישה והאיש - נענוו. עונשו של אדם - "בָּצַעַת אֲפִיק תְּאַכֵּל לְחֵם" (בראשית ג', 19) - נטאש לעיתים כענישת עבודה לדורות.

האומנם? – האם העבודה היא עונש שהוא כורח המציאות – או אידיאל בעל ערך עצמי משלה?

עיוון בספר בראשית מזכיר לנו כי ייעודו של אדם הראשון כאדם עובד – "וְקָلָאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכַבְשָׁה" (בראשית א', 28), וכן "וַיַּגְּהַהוּ בְּגַן עֵדָן לְעַבְדָּה וְלִשְׁמַרָּה" (בראשית ב', 15) – נקבע עוד לפני מתן העונש. תפקידיו של האדם הם לעבוד, לשומר על יצירת הא-ל ולהמשיך לפתח וליצור בעולם. ביצירה זו הוא מחקה, למעשה, את הא-ל ושותף עמו במעשה הבריאה. בהמשך, בספר שמות, אפשר אף למצוא ציווי לעניין העבודה שהאדם מצווה בה: "שָׁשֶׁת יָמִים תַּعֲבֹד וְעַשְׂתָּה כָּל מְלָאכָתְךָ" (שמות כ', 9). לפי התפיסה היהודית, העבודה – ואפיילו העבודה הפיזית – עשוה אותנו לשותפים לייצור ולבריאות העולם תוך שימוש בכישוריים המיוחדים לנו, שהם מותת אל. זהו היחסום של "בְּצָלָם אֱלֹהִים בָּרָא אֶתְךָ" (בראשית א', 27).

העונש שקיבל אדם, לאחר שנטאש אוכל מפרי עין הדעת – "אַרְזָה הָאָקְמָה בְּעַבְוֹן" (בראשית ג', 17), וכן "בָּצַעַת אֲפִיק תְּאַכֵּל לְחֵם" (בראשית ג', 19) – מתייחס לעבודת האדמה עצמה, שתהיה לו קשה פיזית, ולא תמיד מתוגמלת – ולא למושג העבודה בכללותנו. פירוש החיזוקוני לפסוקים אלו גורס כי העונש חל בתקופת חייו של האדם הראשון בלבד ופג קליל עם מותו של האדם הראשון והולדתו של נת.

"לא נראה דבר אחד לבטלה... ידים לעשوت בהם מלאכה" (תלמוד בבלי: ברוכות ל"א, ע"ג).

בסק הcoli יש במשנה ובתלמוד כ-600 מופעים, בהם התייחסות לעבודה, וברובם ההקשר הוא בשבחה של העבודה (Manheim & Sela, 1991). "גדולה מלאכה שמכבדת את בעלייה" (תלמוד בבלי: נדרים מ"ט, ע"ב). חכמי המשנה והתלמוד לא רק דיברו בשבחה של העבודה; הם גם קיימו בעצמם את דבריהם והתפרנסו מעובדה: הלל הזקן היה חוטב עצים, שמאית היה בנאי,ABA חלקיה היה חופר אדמה, שמעון הפקولي היה עוסק בצמר גפן, ר' יוחנן הסנדLER היה, כמובן, סנדLER, ר' מאיר עבד כלבלר, ר' יוסי בן חלפתא עבד כמעבד עורות, ר' יהושע בן חנניה עבד כפחמי, ר' יצחק עבד כחרש ברזל, רב אדא עבד כמודד קרקעות, ר' אבא בר זמין עבד כתופר, וכן הלאה (זקהיים, תרפ"ח – 1928). המשנה מציינת שלושה עמודי תוווק לקיומו של העולם: תורה, עבודה וגמרות חסדים (אבות א', ב). הנחת המוצא היא שעיל האדם לעבוד ולהתפרק מיגיע כפיו. גם הרמב"ם מכיר באחריות של הפרט לפרנס את עצמו כיסוד לקיומו של העולם ואומר: "לעולם ידחוק אדם עצמו... ואל ישליך אדם עצמו על הציבור", ומביא כדוגמה: "גדולי החכמים – היו מהם חוטבי עצים, ונושאי הקורת, ושואבי המים לגינות, ועושין הברזל והפחמים; ולא שאלו מן הציבור, ולא קיבלו מהם כשנתנו להם" (משנה תורה להרמב"ם, ספר זרעים, הלכות מתנות עניים, י', טז-ז').

בפילוסופיה היוונית העבודה והמלאכה הן תחומיים המיועדים לשוטוי העם, לבורים ולעבדים, המאפשרים לפילוסופים ולאצלים להיות חי הñana ולפתח רעיונות עילאיים הקשורים במוח ובנפש

האדם. היוונים גינו את העבודה, משועם שסבירו כי אינה מותאמת ליעוד הרוחני של האדם, שהוא המנוחה וההסתכלות העיונית (ריינס, תשכ"ג - 1063). לפיהם, קשורה צבירת הון דזוקא בשחרור מהעבודה, שהיא, כאמור, בזיהה. סוקרטס טען כי החולמים והריקבון של המדינה נובעים מאותם בעלי מלאכה העוסקים בצורכי הגוף, וביניהם גם החנווני, הסוחר, הטבח, הרוקח, האורג, הסנדל והברוסקאי. בעינויו של אריסטו, העיסוק באומנות והמדעים לשם קבלת שכר נחשבים לשפליים ביותר ומתאימים רק לעבדים (אריסטו, תשכ"ד-1964). הוא מוציא מן הכלל את הרפואה, שהיא אומנות הנפש ואיימון הגוף (אפלטון - 1954).

ומה חשבו הוגי דעתות מאוחרים יותר? מרטין לותר, מייסדי הנצרות הפרוטסטנטית (המאה ה-16), טען כי האדם משרת את אלוהיו דרך העבודה וממלא כך את "יעודו בעולם". לפי מקס ובר (המאות ה-19-20), על האדם לעבוד ולהתאמץ ללא הרף כדי לצבור הון, שכן אם אתה עשיר בעולם זהה, יתכן כי זה מצביע על כך שהאל בחר בך. לפיכך, לדבריו, הפרוטסטנטים עובדים קשה יותר, מרווחים יותר ואף חוסכים יותר. במאה ה-19 היה זה קרל מרקס, אשר ראה בעבודה את הצלת האדם, משועם שהיא מקשרת אותו עם תהליכי הייצור.

אבל ה"עובד" הראשון הוא למעשה אל-לוקים. לפי הטקסט המקראי בספר בראשית, הוא עצמו נקט כמה פעולות כשברא את העולם. הפעלים הנקשרים לתיאור מעשה הבריאה הם רבים: "ברא", "ויאמר", "וירא", "ויבדל", "ויקרא", "ויעש", "ויתן", "ויברא", "ויברך", "ויכל", "וישבת" (בראשית א', 1-31; ב', 1-3). בסיום בריאות העולם העניק אל-להים את העבודה כמתנה לאדם.

נזהר למיכל, שזכה בלוותו ושםחה שלא תצטרכו לעבוד עוד יום אחד בחיה. מיכל היה בוגרת אולפנה במרכז הארץ. בלימודיה התיכוניים הושם דגש רב בהכנה לחיה משפחה מושלמים בעתיד, בהם היא תשמש כעקר הבית. תלמידות האולפנה למדו כי בעתיד יctrpfo לקהל ישראל באמצעות משפחות שנן תקמונה ודורות שיחנכו לתפארת. הבנות פוונו למסח עצמן באימהות, וכלל לא דבר עמן באותו הימים על החשיבות בתרומתן לאנשותם גם במנוחים של עבודה. לכן מיכל, ש:nameה מתוך אידיאולוגיית האולפנה, מתייחסת היום אל העבודה כאלו צורך כלכלי בלבד, ולא מצילה למצוא עשייה מממשת שבה תוכל לעבוד.

מיכל הזקירה לי קצת את יוכי, שהגיעה אליו ליעוץ לפני כמה חודשים. יוכי - בת 29, אם לחמשה ילדים, פונתה מביתה באחד מישובי גוש קטיף. היא אהבת את ילדיה ואת בעלה וסיפורה כי היא מאושרת במשפחה שהקימה, אך בשלב זה בחיה חשה עצב על שמעולם לא למדה. היא כמוה יצאת מהבית ולממש את עצמה גם בעולם העבודה, אולם נתקעה בשל מחסום ההשכלה. "חבל שלא הכרתני מישיה כמור לפני עשר שנים", אמרה, "היתי אולי לומדת Katz, ורק אז מקימה משפחה. להתחילה היום פסיכומטרי ושנות לימודים באוניברסיטה זה כבר לא ריאלי. נראה לי שאיחרתי את הרכבת...". יוכי עוסקה לא רק במציאות האיזונים הנכונים בחיה, אלא גם לצורך לביר מהי אותה עבודה, או עשייה, שבבעורן שווה לה לחפש את האיזון הנכון.

האם רק לגבר העניק הא-לוהים את העבודה כמתנה? ומה עם האישה? מהפסוק: "וַיֹּבֶךְ אֱלֹהִים אֶת קָאֵם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְם אֲלֹהִים בָּרוּא אֹתוֹ זֶכֶר וִ נְקָבָה בָּרוּא אֹתָם" (בראשית א', 27) אנו למדים כי "אדם" הוא שם כולל לזכר ונקבה, ולפיכך ניתן להסיק כי מתנת העבודה ניתנה בצורה שווה לשני המינים. שי, בעלה של מיכל, מאמין בלב שלם כי מיכל תהיה יותר מאושרת בשילוב של עבודה עם אימהות, ולכן אין לו רצוחה לממש את הזקיה בלוותו. לעומתו, בעלה של יוכי ממש לא מבין מדוע היא זקוקה לעבודה, ומדובר אינה

מסתפקת בעבודות הבית ובגידול הילדים.

בנוסף לשם "אדם" קיבלת האישה גם שני שמות המיוחדים רק לה. ראשית, נקראת "אישה": "ויאמר הקדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לאות קרא אשה כי מאיש לךחה זאת" (בראשית ב', 23); אך בהמשך היא מקבלת גם שם פרטי: "ויקרא האדם שם אָשֶׁת מֵנוּ כִּי הוּא קִיְתָה אָמַם כֹּל קִי" (שם, ג', 20).

העובדת, שיש לאotta הישות שני שמות, מרגמת על מצב של מורכבות וכפל ייעודים. בפירושו "עקבית יצחק" מסביר ר' יצחק עראמה את שני ייoudיה של האישה: "וונה בשני השמות האלה נתבאר שכבר יש לאשה שתי תכליות: האחד - מה שיורו עליו שם אשה, כי מאיש לוקחה זאת. וכמוهو תוכל להבין ולהסביר... והשני - עניין ההולדה [...]. ונידול הבנים כאשר יורה עליה שם חוה, כאשר היא הייתה אם כל חי". לפי הסבר זה, התכליות הראשונה של האישה, הקשורה בהתפתחות אישית והעצמה, משוטפת למעשה גם לה וגם לבعلה, ואילו התכליות השניה יהודית רק לה - לידת הילדים וגידולם. מימוש ייoud האימהות יצא אל הפעול למרחב הביתי. "עקרת הבית" היא עיקרו של הבית, ומימוש ייoud הנשים יצא אל הפעול גם במרחב החברתי וביציאה לעבודה (אדמנית וסמן, תשס"ה-2005).

וכך כותב הרב אהרון ליכטנשטיין זל': "צריך בהחלטת לחנק את הבת להגשמה אישית. לא במקום חי משפחה, כמובן, אלא בצד זה... בהחלטת כדי ורצי לפתח קריירה, הן מבחינת החברה יכולת להפיק מכך תועלת והן מבחינת תחושת הייעוד וההגשמה של האשה" (ליקטנשטיין, תש"מ - 1980).

יש הרואים בהחלטתן של נשים לגדל את ילדיהם ולבחור באימהות סוף ליכולת המימוש העצמי של אותן הנשים וסוף לקרריירה שהיתה יכולה להיות להן. כיוצת קריירה אני נפגשת עם הרבה מאוד נשים, הרואות באימהות חלק ממשמעותי ונכבד מהIMPLEMENT האישי שלהם ואני מתבוננות בה כלל וכלל. הן בודאי לא רואות בבחירהן לגדל ילדים סוף לקרריירה שלהם. גם כשאישה מחליטה לעכב או לדחות את פיתוחה הקריירה שלה לשנים בהן ילדיה יתבגרו, נעשית ההחלטה מתוך בחירה מודעת ומתוך הגדרה אישית לערך "מימוש". לא מעט נשים מוצאות את הדרכם להשאר בתחום המקצוע שליהן, בידיעה כי כך הן משמרות את דרכן המקצועי. בחירה זו היא בחירה במסלול, המשלב קריירה ואימהות באופן המספק IMPLEMENT בשני הייעודים. האימהות נתפסת על ידהן כחלק מההגשותן האישית - ולא כאילוץ המרכיב מימוש.

בעידן בו התרבות האנושית המערבית קוראת לשוויון הזדמנויות ושוויון בין המינים, ראוי לזכור כי שוויון זה צריך שייהה למען מטרת היעדר אפליה הפוגעת בזכויות הנשים - אך לא לצורך קיום שוויון במאהות הייעוד של כל מין ומין, שכן ייoud זה שונה בטבעו עוד מימי בראשית. חוה, הקרויה "אם כל חי", הורישה לנשים גם את תפקיד האימהות, המהווה חלק מIMPLEMENT בעולם הזה.

בקשתינו פעם מנשים בנות 53-40 לכתוב באופן חופשי את דעתן לגבי אימהות, מימוש וקריירה. וכך כתבה אישה שמתפלת בתחום האומנות:

מימוש קריירה מזמן אותו כ אדם, והדבר גורם לי להיות אדם מאושר יותר באימהות שלי, ומעבר לכך מהוות דוגמה אישית לילדי לדמות של מבוגר מהתפתחה. יתכן שכשילדדי יהיה בוגרים יותר וחלק מהזמן שאני מקדישה ביום לשוחות אתם יתפנה, אקדיש שעות רבות יותר למימוש בתחום הקריירה; אך נכון להיום אני לא מרגישה פספוס בתחום זה.

דבריה עולמים בקנה אחד עם קולם ההולך והגבר של פסיקולוגים בשנים האחרונות, המצדדים בתרכומה של האישה העובדת לטיפוח ילדיה. אלה טוענים שהרגשת הסיפוק של האישה, בין שהיא עובדת בתוך הבית ובין מחוץ לו, היא אחד הגורמים החשובים ביותר בהתפתחות הילד. במחקר חבורה שנעשה בארץ, נמצא כי התפתחותם של ילדים לשני הורים עובדים, טובה בדרך כלל מזו של ילדים במשפחה שבהן רק האב עובד מחוץ לבית (רייכטר, 1992).

עד לא מכבר היה הגבר המפrens העיקרי והאם-הרעיה הייתה מגדלת את הילדים וממעטת לעבוד, אבל ביום אנו צריכים לטשטוש הגבולות, הן מבחינות יציאת האישה לעבודה והן מבחינות נוכחות משמעותית יותר של האב בגידול ילדיו. המשפחה הולכת ותופסת מקום של עדיפות, לפניו צבירת הון ורכוש. ביום אין אבות צעירים מוכנים לוותר על שותפות מלאה בגידול הילדים. האיזון בין חייו העבודה לחיה המשפחה נמצא בראש סדר העדיפויות שלהם.

בעבר שרנו אמהות Shir ערש על אבא, שיצא מוקדם לעבודה ויחזר רק בלילה עם מתנה. היום שירין הערש הללו אינם רלוונטיים. מתנתו המודרנית של האב היא היוטו נוכה משמעותית בתקופות הילדות והבגרות של ילדיו. אבא וגם אמא ממכמשים את עצמן בהורות ובעבודה גם יחד, והמילה "יחד" מתייחסת הן לתקמיד הזוגי בגידול הילדים והן למציאת האיזון הנכון של כל אחד מהם כלפי הבית וככלפי העבודה - בלבד.

על קביעת סדרי עדיפויות בין משפחה לעבודה ניתן ללמוד גם מהטקסט המקראי. כאשר באים השבטים ראובן, גד וחצי שבת מנשה אל משה בבקשת להתיישב בעבר הירדן המזרחי, הם מנסחים כך את בקשתם: "קדרת צאן נבנָה למקננו פֶה וְעָרִים לְטַפֵּךְ וְגִדְרָת לְצַנְאָכֶם וְהַיְצָא קְפִיכֶם תַּעֲשֹׂו" (במדבר לב', 16). משה מתקן אותם וمبחר להם מהו סדר העדיפויות הרاوي: "בְּנו לְכֶם עָרִים לְטַפֵּךְ וְגִדְרָת לְצַנְאָכֶם וְהַיְצָא קְפִיכֶם תַּעֲשֹׂו" (במדבר לב', 24). משה מלמדם להקדים משפחה לרכוש.

משמעות העבודה מהויה מרכיב חשוב בחיו ובזהותו של האם-הגבר והאישה – וקיומה של החבורה. העבודה מספקת לאדם צורכי קיום, פרנסה וביטחון. היא ממלאת את צרבי החברתיים ומספקת לו צרכים רגשיים בתחום המימוש העצמי. העבודה היא עשייה המלווה ביצירה אනושית ושותפות בפיתוח העולם ובשינוי עלייו במובן של 'omore adam min habahma'. העבודה אינה עונש וקללה לאדם, כי אם ברכה, והיא מאפשרת לו חיים מלאי משמעות ושותפות בקידומו ופיתוחו של העולם.

מקורות

- אדמנית, ב', ווסרמן, נ'. (תשס"ה - 2005). סדר נשים – האשה במשפחה ובחברה לאור המקורות. תל אביב: המרכז ללימודי האשה והמשפחה, מכללת 'תלפיות'.
- אפלטון. (1954) גelogias (עמ' 94), ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- אריסטו. (תשכ"ד - 1964). הפליטיקה, (ספר א', פרק יא', עמ' 59). ירושלים: הוצאת מאגנוס.
- זקהיים, א'. (תרפ"ח - 1928). התורה והמלוכה (עמ' 14-1). ירושלים: דפוס העברי של יהיאל ורקר.
- ליקטנשטיין, א. (תש"מ - 1980). על חינוך להגשמה עצמית ולקרירה (עמ' 161), מתרב ב. רוזנפלד (עורק), האשה וחינוכה. הוצאת אמנה.

ריינס, ח. ז. (תשכ"ג - 1963). באהלי שם: מסות ומחקרים במוסר במשפט ובפסיכולוגיה הישראלית (עמ' 72), ירושלים: הוצאת מ. ניומן, מכון סורא ע"י הישיבה אוניברסיטה.

ריכטר, ז. (1992). *כלים שלובים - בין קריירה למשפחה, הוצאה עם עובד*.

Manheim B., & Sela A. (1991). Work values in the Torah. *Journal of Psychology and Judaism* 15(4), 241-259